

ŠKOLA PŘÁTELSKÁ DĚTEM

CHILD FRIENDLY SCHOOLS

EVA VANÍČKOVÁ

Univerzita Karlova v Praze, 3. lékařská fakulta, Ústav zdraví dětí a mládeže, Praha

SOUHRN

Článek představuje projekt UNICEF Škola přátelská dětem; seznamuje ve stručnosti s manuálem projektu. Projekt byl motivován skutečností, že denně navštěvuje základní a střední školy více než dvě miliardy dětí a školní docházka není pro všechny pozitivní zkušeností (např. pitná voda, školní nábytek, trestání, ponižování dětí atd.). Cílem projektu je vytvořit přátelské prostředí pro všechny děti. Klíčové principy projektu jsou: inkluzivní vzdělávání, demokratická participace dětí, podporující prostředí s cílem rozvoje osobnosti dětí a zajištění kvalitního vzdělávání. Jádrem projektu jsou práva dětí. Model Škola přátelská dětem zahrnuje následující oblasti: 1. umístění, exteriér a dispozice interiéru, 2. škola a komunita, 3. škola jako ochraňující prostředí a 4. vyučování. Záměrem projektu je, aby všechny školy mohly být identifikované jako školy přátelské dětem. To předpokládá, že si každá škola vypracuje svůj vlastní projekt a jeho realizaci ověří metodou dotazníkového šetření. Škola spolupracuje při realizaci projektu s orgány veřejného zdraví.

Klíčová slova: škola a zdraví, děti, práva

SUMMARY

The article presents the UNICEF project Child Friendly Schools; it acquaints us with the manual of projects in brief. The project was motivated by the reality that basic and secondary schools are visited by more than two billions children daily, and schooling is not for every child a positive experience (for example: drinking water, school furniture, punishment and humiliation and others). The aim of this project is the creation of a friendly school environment for all children. The key principles of the project are: inclusive education, democratic participation of children, a supporting environment with the aim of developing the child's personality and ensuring an excellent education. The core of the project are the rights of children. The model of Child Friendly Schools consists of four areas: 1) location, design and construction, 2) the school and the community, 3) the school as a protective environment, and 4) learners, teachers and school management. The purpose of the project is for all schools to be identified as child friendly schools. It anticipates that each school elaborates its own project and its realization is verified by a questionnaire survey. The school cooperates in the materialisation of the project with public health authorities.

Key words: school and health, children, rights

Cílem krátkého sdělení je seznámit čtenáře s projektem Škola přátelská dětem. Model Škola přátelská dětem (Child Friendly Schools) je projektem dětského fondu OSN, UNICEF, který věnuje základnímu právu dětí na vzdělání vysokou pozornost. Důvodem je skutečnost, že denně dochází na Zemi do základních a středních škol více než dvě miliardy dětí a školní docházka není pro všechny pozitivní zkušeností. Mezi časté nedostatky ovlivňující zdraví dětí a jejich pocit osobní pohody patří v některých zemích nedostatek pitné vody, v jiných nevyhovující velikost školního nábytku, zátěž školních aktovek, nepřiměřené trestání dětí, ponižování dětí, šikana, nedostatečná podpora talentovaných dětí, nezařazování dětí se speciálními potřebami apod. Jinými slovy nedostatečný respekt k právu dětí (1).

Tyto skutečnosti ovlivňují proces vyučování, jehož kvalita závisí kromě nich také na osobnosti učitele, vhodných učebnicích, moderních metodách a alternativních způsobech vyučování. Jak říká dr. Cream Wright, vedoucí programu vzdělávání UNICEF, právo dětí na vzdělání facilituje všechna další práva a proto je v zájmu každé společnosti, aby vzdělávání dětí vnímala jako svoji prioritu. Je třeba respektovat skutečnost, že změna společnosti začíná ve škole; proto projekt Škola

přátelská dětem. Cílem projektu je vytvořit pro všechny děti ve školách přátelské prostředí, které vychází z několika principů: inkluzivní vzdělávání, demokratická participace dětí a podporující prostředí pro všechny děti s cílem rozvoje jejich osobnosti a zajištění kvalitního vzdělávání. Kvalitní vzdělávání znamená individuální práci s každým dítětem tak, aby byl plně rozvinutý jeho potenciál. To vyžaduje komplexní, dynamický přístup k dětem, podporovaný ze všech úrovní (komunita, vedení školy, učitelé, rodiče, vrstevnické skupiny) (1).

Jádrem projektu Škola přátelská dětem je „nejlepší zájem“ dítěte, tedy praktické naplnění článku 3 Úmluvy o právech dítěte, které v 1. odstavci říká: „nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí...“. Naplnění tohoto zájmu dítěte předpokládá, že školní prostředí musí být bezpečné, zdravé a ochraňující; učitelé by měli být plně kvalifikovaní a osobnostně vybavení pro interaktivní vyučování a škola by měla zajistit demokratickou a neformální participaci dětí tak, aby bylo v každodenním životě naplněno jejich právo dané článkem 12 Úmluvy o právech dítěte: „... právo svobodně vyjadřovat názory ve věcech, které se ho dotýkají...“ (1, 2).

Škola přátelská dětem respektuje jedinečnost rodinného zázemí každého dítěte, rozvíjí spolupráci s dalšími školami a buduje partnerství s komunitou.

Pouze škola vskutku dětem přátelská, tedy škola, která eliminuje všechny možné negativní vlivy prostředí i vlastního procesu vyučování, která naplňuje potřeby každého dítěte a rozvíjí jeho osobnost v duchu demokratické výchovy a interaktivní komunikace, může připravit a vychovat mladé lidi s potenciálem pozitivní změny pro společnost. Taková škola neposkytuje jenom informace, učí kooperaci a společné práci. A to je zásadní úkol současné školy, která dál nemůže pokračovat v zažitých stereotypch ani jejich vylepšování, ale musí se odhodlat k radikálním změnám vedoucím k vytváření přátelského prostředí dětem (1).

Projekt Škola přátelská dětem v minulých letech oslovil zejména rozvojové země, které stály před otázkou absolutního nedostatku škol, a s určitými úspěchy projekt realizovaly. Ukázalo se, že ze strany rozvinutých států byl tento projekt podceněn v domněnce, že jeho cílem je pouze zajistit a zlepšit školní docházku a prostředí škol v zemích Afriky, Asie a Jižní Ameriky, kde řada dětí školy nenavštěvuje vůbec, nebo jde o školy bez tepla, pitné vody, školního nábytku apod. Toto zásadní nepochopení principů a poslání modelu Škola přátelská dětem se stalo inspirací pro vytvoření manuálu Škola přátelská dětem. Manuál Škola přátelská dětem je průvodcem spektrem principů, námětů a doporučení pro vypracování vlastního projektu pro konkrétní školu (1).

Škola, která má zájem se do projektu UNICEF zapojit a stát se dětem přátelskou, si sama stanoví cíl, dílčí etapy a změny, které bude realizovat. Vhodné je začít popisem stávající situace, který zahrnuje lokaci budovy v komunitě a její propojení s komunitou (společné využití sportovišť, dopravní bezpečnost), závěry státního zdravotního dozoru (kapacita, osvětlení, hluchost, mikroklima, školní nábytek), počty a kvalifikaci pedagogů (další vzdělávání) a také se věnovat managementu školy (spolupráce s rodiči a komunitou) a vlastnímu řízení projektu Škola přátelská dětem (motivace učitelů). Protože jde o týmovou práci, je vhodné ustavení co nejširšího týmu. UNICEF vypracoval Manuál Škola přátelská dětem, který je průvodcem každého zájemce o zpracování vlastního projektu; je dostupný na webových stránkách UNICEF: www.unicef.org. (1)

V této souvislosti lze konstatovat, že v České republice nebyla realizace projektu v pravém smyslu slova zahájena. Podle informací dostupných na webových stránkách, existuje pouze jedna škola – gymnázium v Ostravě – jež nese přídomek „Škola přátelská dětem s alergií a astmatem“; MŠMT také schválilo v roce 2010 informačně-vzdělávací kampaň „Škola přátelská k dětem s ekzémy a lupénkou“. Oba projekty jsou zaměřeny na přátelský přístup k dětem s určitým zdravotním problémem, nepředstavují ale komplexní přístup k principům projektu UNICEF. Tato skutečnost svědčí jednak o nízké informovanosti pracovníků ve školství, jednak o nízké míře ochoty angažovat se pro komplexní kvalitativní změnu ve školách. Zde se otvírá možnost užší spolupráce s orgány veřejného zdraví (3, 4).

Vrátíme-li se na začátek tohoto krátkého sdělení, můžeme konstatovat, že pro české školy je typická řada dlouhodobě neřešených nedostatků, a s jistou nadsázkou

parafrázovat, že škola se stala prostředím, které je dětem naopak nepřátelské. O tom svědčí např. nevhodná velikost školního nábytku pro konkrétní dítě, problémy s osvětlením nebo hluchostí, nevhodný rozvrh a režim ve škole, nabídka školních automatů, nízká podpora talentovaných dětí, nedostatečná nabídka doučování a zájmových aktivit, často chybí propojení s komunitou a spolupráce s rodiči; výmluvný je vysoký výskyt šikany a kyberšikany, používání ponižujících a někdy tělesných trestů, sexuální a morální obtěžování, útoky na důstojnost apod. Posledně uvedené skutečnosti nám dávají právo uvést, že škola není dětem přátelská; v některých případech se stává dokonce nebezpečným a nedostatečně děti ochraňujícím a podporujícím prostředím. Taková škola, jak jistě všichni rozumíme, plně selhává v naplňování Úmluvy o právech dítěte a spolupodílí se tak na nedostatečném využití a rozvoji vývojového potenciálu dětí (1).

Jestliže má škola naplnit potenciál dětí, musí přispívat k budování jejich sebeúcty a respektu k druhým lidem. Opakovaně se ukazuje, že školní prostředí hraje signifikantní roli v rozvoji vývojového potenciálu dětí, a proto se World Education Forum konané v roce 2000 v Dakaru shodlo na tom, že bezpečí, zdraví, inkluze a rovnost jsou ve vzdělávacím prostředí zdroje vedoucí k excelenci vyučování. Přátelské prostředí školy respektuje fakt, že excelence ve vyučování může být dosaženo jen aktivní participací, jako je tomu v ostatním světě. Je třeba si přiznat, že pro takový způsob komunikace přichází do školy připravena jen malá část dětí. To podporuje záměr MŠMT rozšířit a podporovat předškolní přípravu dětí na školu (1).

Model Škola přátelská dětem tvoří čtyři oblasti: 1. umístění, exteriér a dispozice interiéru, 2. škola a komunita, 3. škola jako ochraňující prostředí, 4. vyučování.

Škola přátelská dětem by měla být hlavním východiskem urbanistického plánu komunity a měla by být součástí jeho kulturního podtextu. Z tohoto zadání by měly vycházet plány architektů a následná realizace, jejíž výsledkem bude školní budova, která splňuje vysoké nároky na estetičnost a funkčnost prostředí určeného pro výuku dětí. Hlavní důraz musí být kladen na bezpečnost, hygienický standard a možnost začlenění dětí se zdravotním postižením a se specifickými vzdělávacími potřebami. Návrh by měl počítat i s knihovnou, klubem volného času, dílnou pro tvořivou práci, školním pozemkem apod., jako důležitými součástmi vybavení školních budov. Obdobně by se mělo postupovat i v případě rekonstrukcí starších objektů škol.

Učebny by měly být bezpečným prostředím vybavené mobilním nábytkem různé velikosti s využitím výukové interaktivní techniky. Škola přátelská dětem by měla zahrnovat i centrum pro krizovou intervenci a pomoc při zvládání školní docházky (1).

Škola přátelská dětem by se měla stát součástí každodenního života komunity. Nejen tím, že otevře svůj prostor v odpoledních a večerních hodinách s nabídkou různých zájmových a vzdělávacích aktivit pro děti i jejich rodiče, ale také tím, že se bude podílet na kulturním a sociálním životě komunity (společná příprava kulturních programů s aktivní účastí dětí pro rodiče, i pro celou komunitu). Ze strany komunity a vedení školy je třeba věnovat pozornost motivaci a podpoře učitelů (1).

Budování bezpečného a ochraňujícího prostředí ve škole přátelské dětem je zcela zásadní prioritou, vycházející z různých statistik UNICEF o vysokém riziku nejen nemocí a úrazů, ale také některých forem interpersonálního násilí ve školách, rodinách, komunitě a společnosti. Jak ukázala první Světová zpráva OSN o násilí na dětech, je prevalence násilí ve všech sociálních prostředích velmi vysoká, obdobně jako expozice dalším zdravotním rizikům, např. znečištěnému ovzduší, dostupností legálních i nelegálních drog atd. Z tohoto důvodu by každá Škola přátelská dětem měla věnovat prevenci závažných onemocnění (např. očkování, dnes také obezita), ale i prevenci úrazů, šikany, kyberšikany, sexuálního zneužívání a dalších forem násilí vysokou pozornost a začlenit je do vzdělávacího kurikula. Svým způsobem lze konstatovat, že právě tato oblast modelu Školy přátelské dětem je zcela novou kompetencí, která vychází z implementace článků 2, 19, 24, 28, 29 a 37 Úmluvy o právech dítěte (2). Proto nepřekvapí jeho klíčová role. Charakteristiky modelů se v jednotlivých zemích v této oblasti budou nejvíce lišit díky indexu rizika; je-li v některých zemích klíčové zajištění pitnou vodou, potom v jiných to bude rozvoj poradenství a podpory dětským obětem násilí, ale i dětským agresorům. V souvislostech lze vnímat tuto oblast jako realizaci výchovy dětí, která má v našich školách podobu rodinné, občanské, sexuální, etické, lidskoprávní výchovy. Model Škola přátelská dětem doporučuje, aby školní řád obsahoval zákaz všech forem násilí a nenásilné řešení konfliktů. Do této oblasti je zahrnutý i klíčový princip celého modelu, participace dětí, která by měla být demokratická a neformální (1, 5).

Pro vlastní proces vyučování v modelu Škola přátelská dětem platí, že opouští užívané stereotypy a naopak rozšiřuje a využívá různé učební metody. To předpokládá změnu profesionální přípravy učitelů a podporu jejich rozvoje osobnosti. Příprava učitelů musí být stimulující, inspirující a motivující tak, aby si učitel sám mohl na základě vyhodnocení potřeb každého dítěte ve skupině určit individuální přístup k dítěti, vybrat a stanovit formy výuky za předem domluvené spolupráce s rodiči. Jako příklad lze uvést konkrétní dohodu pedagoga s rodiči na domácí přípravě podle vybrané učebnice s tím, že učitel seznámí děti s vybranými tématy např. formou exkurze, vyučováním v přírodě, návštěvou muzea, knihovny apod. (1).

Škola přátelská dětem sama vyhodnocuje realizaci svého modelu a aktualizuje další cíle.

Některé ukazatele nemůže škola sama monitorovat a vyhodnocovat, ve spolupráci s dalšími institucemi může sledovat jejich změnu a vývoj (1).

Při realizaci tohoto projektu je důležitá zpětná vazba a proto manuál doporučuje managementu školy, aby

formou dotazníkového šetření zjistil naplnění očekávání, postojů a pocitů dětí, učitelů, ale i rodičů a členů komunity (1).

Záměrem architektů projektu Škola přátelská dětem je, aby všechny školy mohly být identifikované jako školy přátelské dětem a všem dětem, které denně navštěvují základní nebo střední školu bylo zajištěno přátelské, ochraňující, bezpečné a podporující prostředí.

Závěrem lze konstatovat, že Škola přátelská dětem zajišťuje komplexní přístup k posuzování škol, které má v České republice dlouhou tradici, rozšiřuje a modifikuje oblasti sledovaného zájmu v kontextu implementace Úmluvy o právech dítěte přijaté 20. 11. 1989, která vstoupila u nás v platnost ratifikací v roce 1991. Jistým způsobem navazuje a výrazně prohlubuje projekt Školy podporující zdraví a zůstává otázkou, jak tento model rozšířit s nabídkou nové certifikace. Lze konstatovat, že klíčovou roli v posuzování a tvorbě přátelského prostředí na školách patří do oblasti veřejného zdraví a mělo by tvořit jeho základní prioritu (1). V současné době je třeba iniciovat společné jednání MSMT ČR a MZ ČR s cílem nalezení shody na společném postupu.

LITERATURA

1. United Nations Children's Fund (UNICEF). Child friendly schools manual. 1st ed. Geneva: UNICEF; 2009.
2. Sdělení č. 104/1991 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí. Úmluva o právech dítěte. Sbírka zákonů ČSFR. 1991;částka 22:502-12.
3. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Škola přátelská k dětem s ekzémy a lupénkou [online]. Praha: MŠMT; 2011 [cit. 2011-07-15]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skola-pratelska-k-detem-s-ekzemy-a-lupenkou>.
4. Soukromé šestileté gymnázium v Ostravě (SŠG). Škola přátelská dětem s alergií a astmatem [online]. Ostrava: SŠG; 2011 [cit. 2011-05-26]. Dostupný z: <http://www.ssgostrava.cz/kalendar/skola-pratelska-detem-s-alergii-a-astmatem-26-5-2011/>.
5. Pinheiro PS. World report on violence against children. 1st ed. Geneva: United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children; 2002.

Došlo do redakce: 10. 8 2011

Přijato k tisku 2. 1. 2012

MUDr. Eva Vaníčková, CSc.

3. LF UK

Ruská 87

100 00 Praha 10

E-mail: eva.vanickova@lf3.cuni.cz